

PREZIDENT VAKOLATLARINING KONSTITUTSIYAVIY CHEGARALARI: AMALGA OSHIRISH MEXANIZMINING QIYOSIY-HUQUQIY TAHLILI VA TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI

Nurmatova Matluba Abdimurotovna

Toshkent davlat yuridik universiteti (TDYU) magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20291950>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 13-may 2026 yil
Ma'qullandi: 16-may 2026 yil
Nashr qilindi: 19-may 2026 yil

KEYWORDS

Prezident, konstitutsiyaviy vakolatlar, hokimiyatlar bo'linishi, konstitutsiyaviy chegaralar, qiyosiy huquqshunoslik, konstitutsiyaviy islohot, O'zbekiston Respublikasi.

ABSTRACT

Ushbu maqolada Prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy chegaralari, ularni amalga oshirish mexanizmi hamda huquqiy tabiati qiyosiy-huquqiy metod asosida tadqiq etiladi. O'zbekiston Respublikasi, Markaziy Osiyo davlatlari va rivojlangan demokratik mamlakatlar tajribasi asosida prezidentlik institutining nazariy asoslari, Prezidentning ijro etuvchi, qonun chiqaruvchi va sud hokimiyati organlari bilan o'zaro munosabatlarining konstitutsiyaviy tabiati tahlil qilinadi. 2023-yil konstitutsiyaviy islohoti kontekstida Prezident vakolatlarining huquqiy asoslarini takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.

KIRISH

Prezidentlik instituti zamonaviy davlatchilik tizimida markaziy o'rinni egallaydi. Prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy chegaralari masalasi postsovet makonda, xususan, Markaziy Osiyo davlatlarida davom etayotgan konstitutsiyaviy islohotlar sharoitida alohida dolzarblik kasb etmoqda. Davlat boshqaruvining samaradorligi va hokimiyatlar bo'linishi tamoyilini ta'minlash o'rtasidagi muvozanat zamonaviy konstitutsionalizmning asosiy muammolaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy rivojlanishning muhim bosqichlarini bosib o'tdi: 1992-yilgi mustaqil davlatning birinchi Konstitutsiyasi qabul qilinganidan tortib, 2023-yilgi keng ko'lamlı konstitutsiyaviy islohotgacha. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 2023-yil 1-mayda yangi tahrirda qabul qilinishi Prezidentning huquqiy maqomini tubdan o'zgartirdi. Shu munosabat bilan prezident hokimiyatining konstitutsiyaviy modellarini qiyosiy tahlil qilish nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ham egadir.

Mazkur maqolaning maqsadi – Prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy chegaralari va ularni amalga oshirish mexanizmini qiyosiy-huquqiy metod asosida kompleks tadqiq etishdir. Bu maqsadga erishish uchun rasmiy-yuridik, tarixiy-huquqiy, qiyosiy-huquqiy va tizimli-tarkibiy metodlardan foydalanilgan. Tadqiqotning me'yoriy-huquqiy asosini O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, qonunlari, Prezident farmonlari va qarorlari tashkil etadi.

1. PREZIDENTLIK INSTITUTINING KONSTITUTSIYAVIY-NAZARIY ASOSLARI

Prezidentlik instituti davlat hokimiyatini tashkil etishning nisbatan yangi shakli sifatida XVIII asr oxirida Amerika Qo'shma Shtatlarida paydo bo'lgan va bugungi kunda dunyoning 130 dan ortiq davlatlarida amal qilmoqda. Biroq konstitutsiyaviy huquq fanida prezident hokimiyatining konstitutsiyaviy-huquqiy tabiatini aniqlashga yagona yondashuv hali ishlab chiqilmagan.

Davlat va huquq nazariyasida prezident hokimiyatining bir necha modellari farqlanadi. Klassik prezidentlik respublikasi (AQSh modeli) ijro etuvchi hokimiyatning to'liq Prezident qo'lida jamlashishi bilan xarakterlanadi. Yarim prezidentlik (aralash) respublikasi, uning namunasi sifatida Frantsiyaning Beshinchi Respublikasi ko'rsatiladi, ijro etuvchi hokimiyatni Prezident va Hukumat o'rtasida taqsimlashni nazarda tutadi. Parlament respublikasi esa Prezident vakolatlarini asosan vakillik funksiyalari bilan cheklaydi.

Prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy chegaralari avvalo davlatning asosiy qonunida mustahkamlangan boshqaruv shakli bilan belgilanadi. Biroq prezident hokimiyatining haqiqiy hajmi ko'pincha rasmiy belgilangan doiradan chiqadi, bu esa qator omillarga bog'liq: tarixiy an'analar, siyosiy madaniyat, siyosiy kuchlar nisbati hamda fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanganlik darajasi. Fransuz konstitutsionalisti M.Dyuverjening ta'kidlashicha, konstitutsiyaviy matn hokimiyatning faqat yuridik doirasini belgilaydi, uning haqiqiy mazmuni esa siyosiy amaliyot bilan aniqlanadi.

Nazariy-huquqiy nuqtai nazardan Prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy chegaralarini quyidagicha tasniflash mumkin. Birinchidan, predmet chegaralari – Prezident vakolatlari doirasiga kiruvchi masalalar doirasini belgilaydi. Ikkinchidan, tartib (protsessual) chegaralari – vakolatlarni amalga oshirish tartibini belgilaydi (kontrasignatsiya zarurati, parlament bilan kelishish va h.k.). Uchinchidan, vaqt chegaralari – vakolat muddatini cheklash va qayta saylanish sonini belgilash bilan bog'liq. To'rtinchidan, nazorat chegaralari – konstitutsiyaviy nazorat mexanizmlari va lavozimdan chetlatish tartibi bilan ta'minlanadi.

2. O'ZBEKISTONDA PREZIDENT VAKOLATLARINING KONSTITUTSIYAVIY-TARIXIY RIVOJLANISH TENDENTSIYALARI

O'zbekistonda prezidentlik institutining shakllanishi davlat mustaqilligiga erishish jarayoni bilan uzviy bog'liqdir. 1990-yil 24-martda O'zbekiston SSR Oliy Kengashi Prezident lavozimini ta'sis etdi – shu tariqa davlat rahbari instituti hali sovet davlat tizimi doirasida yaratildi. 1990-yil 24-martdagi O'zbekiston SSR Oliy Kengashining «O'zbekiston SSR Prezidenti lavozimini ta'sis etish to'g'risida» Qonuni (O'zbekiston SSR Oliy Kengashi qarorlari, 1990-yil, 10-son) prezidentlik institutining huquqiy asosini yaratdi.

Mustaqil O'zbekistonning 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan birinchi Konstitutsiyasi prezidentlik boshqaruv shaklini mustahkamladi va davlat rahbariga keng vakolatlar berdi. Konstitutsiyaning 89-moddasi Prezidentni davlat va ijro etuvchi hokimiyat boshlig'i sifatida belgiladi. Bu ta'rif klassik prezidentlik respublikasiga yaqin model tanlanganligidan dalolat berdi. Prezident Vazirlar Mahkamasini shakllantirdi, viloyatlar hokimlarini tayinladi va lavozimidan ozod etdi, ijro etuvchi vertikal ustidan umumiy rahbarlikni amalga oshirdi.

2007–2011-yillardagi konstitutsiyaviy o'zgartirishlar Prezidentning huquqiy maqomiga muhim ta'sir ko'rsatdi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga 2007-yil 11-apreldagi O'RQ-89-son hamda 2011-yil 18-apreldagi O'RQ-284-son Qonunlari bilan kiritilgan o'zgartirishlar vakolatlarni parlament va Bosh vazir foydasiga qayta taqsimlashga qaratildi. Bosh vazirlikka nomzodning Qonunchilik palatasida eng ko'p o'ringa ega bo'lgan siyosiy partiya tomonidan taklif etilishi parlamentarizm unsurlarini kuchaytirdi.

2023-yilgi konstitutsiyaviy islohot mustaqil O'zbekiston tarixida Asosiy qonunning eng keng ko'lamlari qayta ko'rib chiqilishi bo'ldi. O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 1-maydagi yangi tahrirdagi Konstitutsiyasiga ko'ra (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2023-yil, 18-son), Prezident «davlat hokimiyati organlarining muvofiqlashtirilgan faoliyat yuritishi va o'zaro hamkorligini ta'minlovchi davlat boshlig'i» sifatida belgilandi. Prezidentning ijro etuvchi

hokimiyat boshlig'i ekanligi haqidagi ta'rif olib tashlanganligi muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu uning hakamlik funksiyasini yuridik jihatdan ta'kidlaydi. Konstitutsiyaning yangi tahriridagi 93-moddada Prezidentning 30 dan ortiq vakolati mustahkamlandi.

3. PREZIDENTNING IJRO ETUVCHI HOKIMIYAT BILAN O'ZARO MUNOSABATLARINING KONSTITUTSIYAVIY TABIATI

Prezidentning ijro etuvchi hokimiyat bilan o'zaro munosabatlari xarakteri konstitutsiyaviy huquqning markaziy masalalaridan biridir. Aynan shu munosabatlar orqali Prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy chegaralari eng aniq namoyon bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining (2023-yil tahriri) 93-moddasiga binoan, Prezident Qonunchilik palatasidagi eng ko'p deputatlik o'rniga ega bo'lgan siyosiy partiya fraksiyasi yoki bir nechta fraksiyalar taklifiga ko'ra Bosh vazirni tayinlaydi. Konstitutsiyaning 105-moddasi Vazirlar Mahkamasining Prezident va Oliy Majlis oldida javobgarligini belgilaydi. Konstitutsiyaning 93-moddasi 14-bandiga asosan, Prezident Bosh vazir va Vazirlar Mahkamasini iste'foga chiqarish huquqiga ega. Bu mexanizm prezidentlik va parlament nazoratining unsurlarini birlashtiradi, biroq Prezidentning hukumatni iste'foga chiqarish huquqi prezidentlik tarkibiy qismining ustunligidan dalolat beradi.

O'zbekiston Respublikasining «Vazirlar Mahkamasi to'g'risida» 2023-yil 11-apreldagi O'RBQ-843-son Qonuniga muvofiq, Vazirlar Mahkamasi o'z faoliyatida Konstitutsiya, qonunlar, Prezident farmonlari, qarorlari va farmoyishlarini bajarilishini ta'minlaydi. Qonunning 5-moddasi Vazirlar Mahkamasining Prezident tomonidan belgilangan strategik vazifalarni amalga oshirishda uning oldidagi javobgarligini mustahkamlaydi.

Qiyosiy tahlil nuqtai nazaridan, klassik prezidentlik modelida (AQSh) Prezident ijro etuvchi hokimiyatni bevosita boshqaradi, Kabinet a'zolari uning yordamchilari hisoblanadi. Yarim prezidentlik modelida (Frantsiya) hukumatning ikkilamchi javobgarligi tizimi – Prezident va parlament oldida bir vaqtda – amal qiladi. O'zbekiston modeli bu ikki yondashuvning unsurlarini o'zida mujassam etadi, biroq Prezidentning ustun vakolatlari saqlanib qolgan.

4. PREZIDENTNING QONUN CHIQUARUVCHI HOKIMIYAT ORGANLARI BILAN KONSTITUTSIYAVIY VAKOLATLARI DOIRASIDA O'ZARO ALOQALARI

Prezidentning qonun chiqaruvchi organ bilan o'zaro munosabatlari hokimiyatlar bo'linishi tizimining asosiy o'qini belgilaydi. Bu sohadagi konstitutsiyaviy chegaralar samarali davlat boshqaruvi zarurati va hokimiyatning haddan tashqari jamlanishining oldini olish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 93-moddasi 2-bandiga ko'ra, Prezident qonun tashabbusi huquqiga ega. Konstitutsiyaning 91-moddasiga binoan, bu huquqqa Qonunchilik palatasi va Senat deputatlari, Vazirlar Mahkamasi, Konstitutsiyaviy sud ham ega. «Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida»gi 2000-yil 14-dekabrda O'RBQ-160-son Qonunning (2021-yil tahriri) 18-moddasi Prezidentning qonun tashabbusi huquqini amalga oshirish tartibini batafsil belgilaydi.

Prezidentning veto huquqi qonun chiqaruvchi hokimiyatni konstitutsiyaviy jilovlashning muhim vositasi hisoblanadi. Konstitutsiyaning 93-moddasi 7-bandiga binoan, Prezident qonunni o'z e'tirozlari bilan qaytarish huquqiga ega. Bu e'tiroz Oliy Majlisning har ikki palatasi deputatlari umumiy sonining kamida uchdan ikki qismi ovozi bilan qayta qabul qilish orqali bartaraf etilishi mumkin. Bunday malakali ko'pchilik prezident vetosining samaradorligini ta'minlovchi muhim to'siq hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 95-moddasiga ko'ra, Prezident Konstitutsiyaviy sud bilan kelishgan holda Qonunchilik palatasini va (yoki) Senatni tarqatib yuborish huquqiga ega.

Tarqatib yuborish uchun asos sifatida palata ichida uning normal faoliyatiga tahdid soluvchi bartaraf etib bo'lmaydigan ixtiloflar yuzaga kelishi yoki Konstitutsiyaga zid qarorlarning qayta-qayta qabul qilinishi belgilangan. Konstitutsiyaviy sud bilan kelishish talabi bu vakolatning o'zboshimchalik bilan ishlatilishining oldini oluvchi muhim konstitutsiyaviy chegara hisoblanadi.

Shuningdek, Konstitutsiyaning 93-moddasi 3-bandiga muvofiq, Prezident yillik Oliy Majlisga mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotidagi eng muhim masalalar yuzasidan murojaatlar bilan chiqadi. «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida»gi va «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida»gi 2002-yil 12-dekabrda Qonunlar Prezident va parlament o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning huquqiy asosini yanada mustahkamlaydi.

5. PREZIDENTNING SUD HOKIMIYATIGA OID KONSTITUTSIYAVIY VAKOLATLARI

Prezidentning sud hokimiyati bilan o'zaro munosabatlari konstitutsiyaviy sezgirlikning eng yuqori zonasida joylashgan, chunki sud tizimining mustaqilligi huquqiy davlatning fundamental kafolatlaridan biridir. Bu sohadagi konstitutsiyaviy chegaralar Prezidentning sudyalari tarkibini shakllantirishda ishtirokini ta'minlash va odil sudlovni amalga oshirishga aralashishning yo'l qo'yilmasligini muvozanatlashga qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 93-moddasi 11-12-bandlariga binoan, Prezident Senatga Konstitutsiyaviy sud Raisi, Oliy sud Raisi va ularning o'rinbosarlari lavozimlariga saylash uchun nomzodlar taqdim etadi. Konstitutsiyaning 93-moddasi 13-bandiga asosan, Prezident Oliy sud kengashi taqdimotiga ko'ra viloyat, tuman va ularga tenglashtirilgan sudlarning sudyalarini tayinlaydi. «Sudlar to'g'risida»gi 2021-yil 29-avgustdagi O'RQ-713-son Qonunning 64-moddasi Oliy sud kengashining sudyalari nomzodlarini tanlash va Prezidentga taqdim etish tartibini batafsil belgilaydi.

Oliy sud kengashining Prezident va sudyalari tarkibi o'rtasidagi vositachi sifatida joriy etilishi sudyalari mustaqilligining qo'shimcha kafolati hisoblanadi. «Oliy sud kengashi to'g'risida»gi 2017-yil 6-apreldagi O'RQ-426-son Qonun ushbu organning Prezidentdan mustaqil ravishda sudyalari nomzodlarini tanlab, ularning malakasini baholash vakolatlarini mustahkamlaydi. 2023-yilgi konstitutsiyaviy islohot bu tuzilmani mustahkamlab, Oliy sud kengashining vakolatlarini kengaytirdi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy sudi Prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy chegaralari tizimida alohida o'rin tutadi. Konstitutsiyaning 130-moddasiga ko'ra, Konstitutsiyaviy sud normativ-huquqiy hujjatlarning, jumladan Prezident farmonlari va qarorlarining Konstitutsiyaga muvofiqligini tekshiradi. «O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida»gi 2017-yil 25-maydagi O'RQ-431-son Qonun (2023-yil tahriridagi o'zgartirishlar bilan) sud nazoratining tartibini batafsil belgilaydi. Shunday qilib, o'zaro jilovlashning yopiq halqasi yaratiladi: Prezident Konstitutsiyaviy sudni shakllantirishda ishtirok etadi, sud esa prezident hujjatlarining konstitutsiyaviyligini nazorat qiladi.

6. PREZIDENT VAKOLATLARINI AMALGA OSHIRISHNING QIYOSIY-HUQUQIY TAHLILI

6.1. Markaziy Osiyo davlatlarida prezident vakolatlari

Markaziy Osiyo davlatlarida prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy chegaralarini qiyosiy tahlil qilish bir qator umumiy qonuniyatlar va muhim farqlarni aniqlashga imkon beradi. Mintaqaning barcha beshta davlati (O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmaniston) mustaqillikning dastlabki davrida prezidentlik yoki superprezidentlik boshqaruv shaklini tanlagan, biroq ularning konstitutsiyaviy rivojlanishi turli yo'nalishlarda ketgan.

Qozog'iston 2022-yilgacha superprezidentlik respublikasining namunasi bo'lib, prezident hokimiyatiga konstitutsiyaviy cheklovlar minimal edi. 2022-yilgi konstitutsiyaviy islohot «kuchli Parlamentga ega Prezidentlik Respublikasi» modeliga o'tishni belgiladi, davlat rahbarining viloyat hokimlarini tayinlash bo'yicha vakolatlarini cheklab, Majlisning hukumatni shakllantirish rolini kuchaytirdi.

Qirg'iziston mintaqada konstitutsiyaviy rivojlanishning eng keskin yo'lini bosib o'tdi. Ikki inqilobdan (2005 va 2010-yillar) so'ng respublika 2010-yilgi Konstitutsiya bo'yicha parlament boshqaruv shakliga o'tib, prezident vakolatlarini sezilarli darajada chekladi. Biroq 2021-yilgi konstitutsiyaviy islohot amalda prezidentlik respublikasini tikladi, davlat rahbariga ichki va tashqi siyosat yo'nalishlarini belgilash va ijro etuvchi hokimiyat organlarini boshqarish vakolatlarini berdi.

Tojikiston va Turkmaniston mintaqada prezident vakolatlarining eng kam konstitutsiyaviy chegaralariga ega modellarni taqdim etadi. Tojikistonda 2016-yilgi konstitutsiyaviy tuzatishlar amaldagi Prezidentga cheksiz qayta saylanish huquqini berdi, amalda eng muhim konstitutsiyaviy chegaralardan birini – vaqt chegarasini bartaraf etdi.

6.2. Rivojlangan demokratik davlatlar tajribasi

Rivojlangan demokratiyalar tajribasiga murojaat etish prezident hokimiyatining konstitutsiyaviy chegaralarini ta'minlashning bir necha muhim mexanizmlarini ajratib ko'rsatishga imkon beradi. Bular qatoriga quyidagilar kiradi: haqiqiy ishlayotgan ko'p partiyaviy tizim, parlamentning nazorat funksiyasini ta'minlovchi; Prezident hujjatlarini konstitutsiyaga xilof deb tan olish huquqiga ega mustaqil konstitutsiyaviy nazorat; rivojlangan kontrasignatsiya instituti; mahalliy o'zini o'zi boshqarish muxtoriyati; jamoatchilik nazorati vositasi sifatida mustaqil ommaviy axborot vositalari; shuningdek, davlat rahbarining diskresion vakolatlarini cheklovchi barqaror huquqiy an'analar.

AQShda hokimiyatlar bo'linishi tizimi Prezidentning Kongressni tarqatib yuborish huquqiga ega emasligini va Kongressning Prezidentni iste'foga chiqarish imkoniyati yo'qligini (lavozimdan chetlatish tartibidan tashqari) nazarda tutadi. Frantsiyada Prezident va parlament ko'pchiligi turli siyosiy kuchlarga mansub bo'lganda yuzaga keladigan «birga yashash» (cohabitation) hodisasi prezident vakolatlarini konstitutsiyaviy matndan ko'ra kuchliroq cheklaydi. Germaniyada Federal prezidentning vakolatlari asosan vakillik funksiyalari bilan cheklangan va uning hujjatlari Bosh kansler yoki tegishli vazir kontrasignatsiyasini talab qiladi.

7. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI KONSTITUTSIYAVIY VAKOLATLARIGA OID HUQUQIY ASOSLARNI TAKOMILLASHTIRISH

Amalga oshirilgan qiyosiy-huquqiy tahlil asosida O'zbekiston Respublikasida Prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslarini takomillashtirish bo'yicha quyidagi takliflarni shakllantirish mumkin.

Birinchiidan, ijro etuvchi hokimiyat faoliyati ustidan parlament nazorati mexanizmini yanada rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. 2023-yilgi konstitutsiyaviy islohot parlament partiyalarining hukumatni shakllantirishdagi rolini kuchaytirgan bo'lsa-da, Oliy Majlisning joriy nazorat bo'yicha vakolatlari yetarli emas. Parlament tekshiruvlari amaliyotini kengaytirish, parlament so'rovlari institutini kuchaytirish, shuningdek, parlament qo'mitalarining tavsiyalarini hukumatning majburiy ko'rib chiqishini mustahkamlash zarur. «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining parlament nazorati to'g'risida»gi 2016-yil 11-apreldagi O'RQ-403-son Qonun normalarini shu yo'nalishda takomillashtirish lozim.

Ikkinchidan, Prezidentning farmonlar orqali me'yor ijodkorligi instituti rivojlantirilishi kerak. Prezident normativ farmonlarni faol qo'llaydi, biroq farmon faoliyatining konstitutsiyaviy chegaralari aniqroq tartibga solinishni talab qiladi. Qonun darajasida Prezident normativ farmonlari chiqarilishi mumkin bo'lgan masalalarning to'liq ro'yxatini belgilash, shuningdek, fuqarolarning huquq va erkinliklariga ta'lluqli farmonlarning Oliy Majlisning tegishli palatasi tomonidan majburiy keyingi ratifikatsiyasini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Uchinchidan, Prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy chegaralariga rioya etishning kafili sifatida Konstitutsiyaviy sudning rolini mustahkamlash zarur. Konstitutsiyaviy sudga murojaat qilish huquqiga ega sub'ektlar doirasini kengaytirish, ularga parlamentarlar guruhlarini (deputatlarning umumiy sonining kamida beshdan bir qismi), Inson huquqlari bo'yicha vakilni (ombudsman), shuningdek, o'z konstitutsiyaviy huquqlari normativ-huquqiy hujjatlar bilan buzilgan fuqarolarni konstitutsiyaviy shikoyat tartibida kiritish taklif etiladi. Bu O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 130-moddasiga tegishli o'zgartirishlarni talab qiladi.

To'rtinchidan, kontrasignatsiya mexanizmini rivojlantirish istiqbolli yo'nalishdir. Prezident hujjatlarining ayrim toifalarini Bosh vazir yoki tegishli vazir imzosi bilan majburiy tasdiqlashni joriy etish ijro etuvchi hokimiyatning jamoaviy javobgarligini kuchaytirishga va prezident vakolatlarini amalga oshirish ustidan qo'shimcha nazoratni ta'minlashga yordam beradi.

Beshinchidan, lavozimdan chetlatish (impichment) mexanizmini takomillashtirishga e'tibor qaratish lozim. Amaldagi Konstitutsiyaning 96-moddasi Prezidentni davlatga xiyonat sodir etganligi uchun lavozimidan chetlatish imkoniyatini nazarda tutadi, biroq bu tartib aniq protsessual kafolatlar, muddatlar, tergov va qaror qabul qilish tartibini belgilaydigan konstitutsiyaviy qonun darajasida batafsillashtirilishga muhtoj. «O'zbekiston Respublikasining Prezidenti to'g'risida»gi 1991-yil 2-noyabrdagi Qonunning (o'zgartirishlar bilan) tegishli moddalarini bu yo'nalishda qayta ko'rib chiqish zarur.

Oltinchidan, Prezident farmoni va qarorlarining huquqiy kuchini tizimlashtirish masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. «Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida»gi Qonunning (2021-yil tahriridagi O'RQ-694-son) 9-moddasi Prezident farmonlari va qarorlarini normativ-huquqiy hujjatlar tizimida aniq joylashtiradi, biroq amaliyotda Prezident hujjatlarining qonunlarga nisbatan ustuvorligi masalasi ba'zan munozarali bo'lib qolmoqda. Huquqiy aniqlikni ta'minlash maqsadida ushbu masalani konstitutsiyaviy darajada tartibga solish taklif etiladi.

XULOSA

Amalga oshirilgan qiyosiy-huquqiy tahlil shundan dalolat beradiki, Prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy chegaralari rasmiy-yuridik va siyosiy-institutsional omillar majmuasi bilan belgilanadi. O'zbekiston Respublikasi prezident hokimiyatining konstitutsiyaviy modelini takomillashtirish yo'lida izchil harakatlanmoqda, bunga 2023-yilgi konstitutsiyaviy islohot dalil bo'lib, u Prezidentning ijro etuvchi hokimiyat boshlig'i ekanligi haqidagi ta'rifni bartaraf etdi va davlat rahbarining hakamlik funksiyasini kuchaytirdi.

Shu bilan birga, qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, konstitutsiyaviy chegaralarning samaradorligini ta'minlash uchun faqat rasmiy-yuridik konstruktsiyalarning o'zi yetarli emas. Institutsional muhitni rivojlantirish: parlament nazoratini kuchaytirish, sud hokimiyati mustaqilligini mustahkamlash, Konstitutsiyaviy sudning rolini oshirish, ko'p partiyaviy tizim va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish zarur. Aynan huquqiy va institutsional kafolatlar majmui tiyib turish va muvozanat tizimining haqiqiy ishlashini ta'minlashga qodir.

O'zbekistonning konstitutsiyaviy rivojlanishi Prezident vakolatlarining konstitutsiyaviy chegaralari va ularni amalga oshirish mexanizmlarini kuchaytirish yo'nalishida ijobiy dinamikani

namoyish etmoqda. Huquqiy asoslarni belgilangan yo'nalishlarda yanada takomillashtirish huquqiy davlatni mustahkamlash va davlat boshqaruvi tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (2023-yil 1-may yangi tahriri) // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2023-yil, 18-son.
2. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasining Prezidenti to'g'risida»gi Qonuni. 1991-yil 2-noyabr (o'zgartirishlar va qo'shimchalar bilan).
3. O'zbekiston Respublikasining «Vazirlar Mahkamasi to'g'risida»gi Qonuni. O'RQ-843-son, 2023-yil 11-aprel.
4. O'zbekiston Respublikasining «Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida»gi Qonuni. O'RQ-160-son, 2000-yil 14-dekabr (O'RQ-694-son, 2021-yil tahriridagi o'zgartirishlar bilan).
5. O'zbekiston Respublikasining «Sudlar to'g'risida»gi Qonuni. O'RQ-713-son, 2021-yil 29-avgust.
6. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyaviy sudi to'g'risida»gi Qonuni. O'RQ-431-son, 2017-yil 25-may.
7. O'zbekiston Respublikasining «Oliy sud kengashi to'g'risida»gi Qonuni. O'RQ-426-son, 2017-yil 6-aprel.
8. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining parlament nazorati to'g'risida»gi Qonuni. O'RQ-403-son, 2016-yil 11-aprel.
9. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida»gi Qonuni. 2002-yil 12-dekabr.
10. O'zbekiston Respublikasining «O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida»gi Qonuni. 2002-yil 12-dekabr.
11. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga o'zgartirishlar kiritish to'g'risidagi Qonun. O'RQ-89-son, 2007-yil 11-aprel.
12. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi Qonun. O'RQ-284-son, 2011-yil 18-aprel.
13. Saidov A.X. Qiyosiy huquqshunoslik. – Toshkent: Adolat, 2007. – 480 b.
14. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston – yangi islohotlar. – Toshkent: «O'zbekiston», 2022.
15. Xakimov B.B. O'zbekistonda prezident hokimiyati: konstitutsiyaviy-huquqiy jihatlar. – Toshkent: TDYU, 2019.
16. Ergashev I.I. O'zbekiston konstitutsiyaviy huquqida prezidentlik instituti: nazariya va amaliyot. – Toshkent, 2020.
17. Abdullayev Ye.V. Markaziy Osiyo davlatlarining konstitutsiyaviy rivojlanishi: qiyosiy tahlil // Xorijiy qonunchilik va qiyosiy huquqshunoslik jurnali. – 2021. – 3-son. – B. 45–61.
18. Tixomirov Yu.A. Vakolatlar nazariyasi (Teoriya kompetentsii). – M., 2001. – 355 b.
19. Arutyunyan G.G. Konstitutsiyaviy huquq: ensiklopedik lug'at. – M.: Norma, 2006. – 544 b.
20. Duverger M. A New Political System Model: Semi-Presidential Government // European Journal of Political Research. – 1980. – Vol. 8. – P. 165–187.
21. Sartori G. Comparative Constitutional Engineering. – 2nd ed. – New York: NYU Press, 1997.
22. Linz J. The Perils of Presidentialism // Journal of Democracy. – 1990. – Vol. 1, No. 1. – P. 51–69.